

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ
Историјски институт
Београд

ВИДИНСКА МИТРОПОЛИЈА 1739-1834.*

У структури помесних православних цркава на Балканском полуострву повремено је долазило до промена које су доводиле до померања патријаршијских и епархијских граница, као и измештања појединих архијерејских средишта. Те промене нарочито су биле видљиве у пограничним областима Османског царства према Хабзбуршкој монархији, где су се државне међе померале зависно од војних успеха та два царства, која су од 1683. до 1739. водила три велика рата.

Видинска митрополија¹, са средиштем у Видину, стратешки изузетно важном граду на Дунаву, била је такође изложена различитим променама. Подручје које је ова епархија у дугом периоду обухватала условило је, међутим, да те промене не буду свеобухватно сагледане. Разлог за то делом се налази и у чињеници да су највећи део њених верника чинили Бугари и Срби, а и у српској и у бугарској историографији истраживања су често вршена сагласно модерним државним границама, или границама ко-

* Рад настао као резултат рада на пројекту Министарства за науку, технологије и развој *Европски оквири српског националног препорода (1804-1918)*. (Ев. бр. 1435).

¹ Назив *Видинска митрополија* коришћен је у службеним актима Васељенске патријаршије у Цариграду, јер су се на њеном челу налазили епископи са високим звањем митрополита, које су у XVIII и почетком XIX века носили готово сви архијереји те цркве. То се временом пренело и у бугарску националну историографију. Међутим, радило се о обичној, штавише мањој епархији, па се њени архијереји не могу посматрати као митрополити који су били на челу аутономних или аутокефалних цркава (*велики митрополити*), као ни појединих митрополија које нису биле аутономне, али су у свом саставу имале две или више епархија.

је су обухватале поједине аутокефалне цркве.² Та два народа, која су у време османске власти била у истом положају, исте вере и врло сличног говорног, као и идентичног књижевног језика, не само да нису разликовали странци који су тим просторима у XVIII веку пролазили, већ су се међусобно и сами поистовећивали.³

² Видинска митрополија била је предмет значајног интересовања у бугарској историографији, и о њој је настало више запажених радова. Поред синтеза из бугарске националне историје, или историје цркве у Бугара, где пре свега треба издвојити радове Ивана Снегарова, Зине Маркове и Олге Тодорове (Ivan Snegarov, *Istoriä na Oxridskata arxiepiskopiä - patriar, iä*, Соџиä 1932; Oglä Todorova, *Pravoslav-nata сrкva i Bџgarite XV-XVIII vek*, Соџиä 1932; Zina Markova, *Bџgarskoto сrковно-национално двијение до Kримската војна*, Соџиä 1976; *Istoriä na Bџgariä*, том 5, Соџиä 1985...) треба истаћи монографско дело видинског митрополита Неофита, *Vidinska eparxiä, istoriqesko minalo i сvremennoto i сrстоäние*, Соџиä 1924; затим рад Д. Цухлева, *Istoriä na grada Vidin i negovata oblast*, Соџиä 1932, и рад Митка Лачева, *Limites et Metropolites del' eparcie de Vidin an XVIIIe siecle, d' apres les documents ottomans*, Etudes Balcaniques I, Sofia 2000, 156-166. Поред тога, значајна пажња посвећивана је и објављивању извора, пре свега епископских берата, добијених приликом потврђивања у звању од османских власти: Ixqiev D, Imperatorski visocai; i сerman, izdaden ot sultan Osman III na vidinskiä mitropolit Meletia, Izvestiä na Istoriqerskoto druj estvo, kniga 1, Соџиä 1905, 117-129; Kabrda I, Dva berata na soџiiskiä i vidinskiä mitropolit ot pсrvata polovina na XVIII vek, Izvestiä na instituta za Bџgarska istoriä 7, Соџиä 1957, 377-404; Isti, *Bera't vidinskeho metropoleti Josefa z. r, 1763*, Vestnik kralovske ~eske spole~nosti nauk I. Praha 1937, 1-7, Mi, ev D, Oџicialni dokumenti ot XVIII v. na Vidinskata eparxiä, Ссrковен архив III, Соџиä 1931, 59-73... Бугарски историчари су Видинску митрополију посматрали углавном као националну, бугарску. Међутим, резултати до којих су дошли, иако врло значајни, не садрже податке о Видинској епархији (пре свега акте Васељенске патријаршије) који су објављени у српској историографији. Необјављена архивска грађа која се односи на њену поделу 1835, односно припајање дела епархије који је припао аутономној Кнежевини Србији 1833. односно аутономној Српској митрополији, у бугарској историографији остала је такође непозната. Српски историчари, изузимајући простор који је касније организован у Тимочку епископију, нису се озбиљније бавили Видинском митрополијом, уколико се изузме интересовање за тај простор у временима ратова и устанака. Разлог за то је, пре свега, у чињеници да она, упркос словенској структури верника, никада није припадала аутокефалној српској Пећкој патријаршији, као што је то био случај са Самоковском епархијом, већ цариградској Васељенској патријаршији. На њеном челу су се углавном налазили Грци, упркос тежњама словенских верника, у овом случају Бугара и Срба, ка српској цркви.

³ У запису дијака Владисава из прве половине XVI века о преносу моштију Светог Јована Рилског из Трнова у Рилски манастир, стоји: *Моли се свемилостивом владици Христу да спасе твоје сроднике, једнородни ти народ Бугара и Срба*. Радо-

Последње значајно померање граница Видинске епархије извршено је 1739, по склапању Београдског мира између Османског царства и Хабзбуршке монархије.⁴ Православне цркве морале су поштовати новопостављену геополитичку реалност и прилагодити се новим државним оквирима. У овом случају то се односило на поновно успостављање непосредне власти Пећке и Васељенске патријаршије, на подручјима које је Османско царство реокупирало.

АРХИЈЕРЕЈИ

У тренутку склапања Београдског мира 1739, на челу Видинске митрополије налазио се митрополит Калиник IV, који је ту дужност вршио од 1733.⁵ Васељенска патријаршија није имала никаквог разлога да га, по закључењу мира замени, јер је град Видин и пре тога био у Османском царству, које је из рата изашло као победник. Да се, попут српског патријарха

слав Грујић, *Скопска митрополија, историјски преглед од обновљења српске патријаршије 1920. године*, Скопље 1933,160; Idem, *Православна српска црква*, Београд 1995, 84; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве I*, Београд 1991,308; Радован Самарџић, *Српска црква у XVI и XVII веку*, Историја српског народа III/2, Београд 1993, 39. У време Дугог рата између Хабзбуршке монархије и Османског царства (1593-1606), савременици устанка Срба у Банату и спаљивања моштију Светог Саве на Врачару код Београда 1594, такође су изједначавали ова два народа. Слично је било и у време Великог бечког рата (1683-1699). О томе опширније: Радован Самарџић, *Срби у ратовима Турске до 1683*, Историја српског народа III/1, Београд 1993, 250-251, 264-265. И страни путници, попут аустријских обавештајних официра седамдесетих и осамдесетих година XVIII века, називе *Срби* и *Бугари* користе наизменично, готово као синониме. О њиховим извиђачким мисијама опширније: Душан Пантелић, *Ухођење Србије пред Кочину крајину*, Глас СКА CLIII, Београд 1933, 106-163.

⁴ Након Аустро-турског рата од 1716. до 1718, Хабзбуршка монархија је запосела простор северне Србије, који је организован у аустријску Краљевину Србију, док је део Тимочке крајине припао аустријској Темишварској администрацији. У рат вођен од 1737. до 1739, хабзбуршка војска ушла је неспремна и у њему изгубила целокупно подручје јужно од Саве и Дунава, које је до тада контролисала. Рајко Л. Веселиновић, *Србија под аустријском влашћу 1718-1739*, Историја српског народа IV/1, Београд 1986, 148-150. О аустријској Краљевини Србији опширније: Душан Поповић, *Београд и Србија од Пожаревачког до Београдског мира*, Београд 1950; Драгољуб Павловић, *Административна и црквена политика аустриска у Србији*, Глас СКА LXII, Београд 1904, 114-197.

⁵ Берат о његовом постављању на чело Видинске митрополије објавио је Јосиф Кабрда: Kabrda I, *Dva berata na soćiiskä i vidinskiä mitropolit ot pčrvata polovina na XVIII v.*, 386-394.

Арсенија IV и неких епископа Пећке патријаршије искомпромитовао код османских власти због сарадње са хабзбуршком војском у току рата, митрополит Калиник свакако не би остао на челу ове епархије.

Митрополит Калиник IV у Видину је остао све до 1754, када се последњи пут јавља у расположивим изворима. У току његове управе, неколико пута му је царским бератима и бујурулдијама потврђивано архијерејско достојанство и права која је, као и сваки други епископ, у својој епархији уживао.⁶

Убрзо после смрти митрополита Калиника 1755, на његово место дошао је митрополит Мелентије, који ће ту остати све до 1763, када је добио Магнезијску митрополију у Малој Азији.⁷ Исте године наследио га је митрополит Јосиф, који ће у епархији остати до 1777. Овом митрополиту је од османских власти 1770. упућена једна мурасела, акт којим му је забрањено да од хришћанске раје узима више новца него што му по законима и царском берату припада.⁸

После Јосифа, видински митрополит био је Јеремија, који је 1777. добио берат од султана, као и посебан ферман којим су прецизно одређени граница његове епархије, права и обавезе.⁹ Јеремија је, такође, у једном тренутку упозорен да од верника не узима оно што му по царском ферману не припада.¹⁰

Јеремија је у Видинској митрополији остао до смрти, 1790. или 1791. На архијерејској столици наследио га је Григорије, раније на положају митрополита Лакадемонијске епархије у Малој Азији.¹¹ И овом митрополиту је 27. априла (8) маја 1795. упућена *мурасела*, којом је упозорен да не узима од раје више од онога што је ферманом прописано.¹²

⁶ Године 1740. добио је ферман о потврђивању у звању, идентичан претходном из 1733, што указује да предели у Крајини и Кључу, који су до Београдског мира 1739. припадали Хабзбуршкој монархији, у црквено-административном смислу још увек нису били званично прикључени видинској архијерејској столици. Касније, 1746. и 1752, издате су царске исправе о потврђивању права која је као архијереј уживао. Lachev M, *op. cit.*, 160-161.

⁷ *Ibid*, 161. I xqiev D, I mperatorski visoqai; i çerman, izdaden ot sultan Osman III na vidinskiä mitropolit Meletiä, I zvestiä na I storiqerskoto druj estvo, kniga 1, Социä 1905, 117-129.

⁸ Lachev M, *op. cit.*, 161-162. Josef Kabrda, *Bera't vidinskeho metropoleti Josefa z. r. 1763*, 1-7.

⁹ Lachev M, *op. cit.*, 161-162; Mi, ev D, *Oçicialni dokumenti otB XVIII v. za Vidinskata eparxiä*, СБkovenß архивß III, 71-72.

¹⁰ Ми Ми, ev D, *Oçicialni dokumenti otB XVIII v. za Vidinskata eparxiä*, 74.

¹¹ Lachev M, *op. cit.*, 162.

¹² *Ibid*, 163.

И у овом случају, као и у случају Григоријевих претходника, примећује се проблем прибављања новца од стране митрополита путем незаконитог повећања дажбина, које су верници морали да дају. На таквим примерима се међу балканским Словенима градила универзална, а у суштини ипак стереотипна представа о грчким архијерејима као грамзивим људима, недостојним својих звања, која су у неким случајевима чак и купована.

У једном *Попису Тимочке епископије* из 1836, налазе се и подаци да се, упоредо са Григоријем, од 1790. до 1792, у Видину помиње и митрополит Матеј, можда викарни (помоћни) епископ, који је такође вршио рукоположења свештеника.¹³ Сем у поменутом *Попису Тимочке епископије*, његово име не налази се у другим изворима.

У време Григоријеве управе, дошло је до велике кризе у Видинској области, јер се у том граду учврстио Осман Пазван-оглу, одметник од султана који је више пута амнестиран и осуђиван. Видин је постао азил за све врсте одметника од државних власти, које је Пазваноглу примао у своје редове. У Видину су уточиште нашли и јаничари протерани из Београдског пашалука због тираније над рајом, која је због тога масовно приступала аустријској војсци у последњем аустро-турском рату. Последњи велики покушај да овај одметник буде ликвидираан, учињен је 1798, али није резултирао успехом.¹⁴

¹³ Епископ Матеј помиње се у два наврата у *Попису Тимочке епископије* из 1836. Овај попис Тимочке епископије аутономне српске Митрополије, под насловом *Списак свјашченства монашеског и мирског чина*, (у даљем тексту Попис Тимочке епископије), сачињен је 1836, по налогу црквених власти у Кнежевини Србији. Попис даје прецизну слику граница Видинске митрополије западно од Тимока, јер је простор те новоустановљене епископије, настале 1834. после припајања шест нахија Србији, до тада највећим делом био у њеном саставу. У њему су пописани сви свештеници и монаси у Тимочкој епископији, уз драгоцене податке о томе који епископ их је рукоположио, и где је то учинио. Попис, који се састоји од појединачних пописа извршених у десет протопрезвитерата у три окружја, није до сада објављен. Чува се у Архиву Србије, фонд *Митрополија*, 322/1836.

¹⁴ Осман Пазван-оглу успео је да узурпира власт у Видину 1793. У неколико наврата Porta га је проглашавала одметником, али османске никако нису успевале да га уклоне. О Пазван-оглувој узурпацији власти и његовом утицају на прилике у Београдском пашалуку, опширније Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак*, 1794-1804, Београд 1949; Владимир Стојанчевић, *Српска национална револуција и обнова државе*, Историја српског народа V/1, Београд 1981, 7-24; Cuhlev D, *Istoriã na grada Vidin i negovata oblast*, Soçiã 1932; Миленко Вукићевић, Карађорђе I, Београд 1901; Mutaçqieva V, *Kriza b Osmanskata imperiã i osvoboditelni borbi v kraã na XVIII i na-aloto na XIX v, Istoriã na BŃlgariãtom* 5, Soçiã 1985, 161-224...

Од Пазваноглуа је у Цариград 1798. побегао и митрополит Григорије. и остао тамо до смрти 1801.¹⁵

У време Пазваноглуовог сукоба са царском војском, београдски митрополит Методије је од Синода и патријарха Неофита VII добио задатак да преузме управу над делом Видинске епархије око Фетислама (Кладова) и околних каза, јер је *митрополит видински Калиник лишен јерејства и збачен*.¹⁶ У истом акту Методију се налаже да хришћанску рају Видинске митрополије позива на послушност и покорност цару, и да јој указује на то да ће бунтовници и отпадници од царства бити сигурно уништени. На крају, скреће му се пажња да не запостави остале делове Видинске епархије, посебно њен јужни део, у који је, без знања Патријаршије ушао епископ Враце, који је због тога посебним синодским актом *стављен у недејство*. Методију се, такође, указује и на то да му је ова мисија поверена због његове *вичности црквеним и политичким пословима*, те да је обавезан да у свему изађе у сусрет Мустафа-паши и помаже му. Тиме се краће време духовна власт овог архијереја простирала, поред Београдске, и на Видинску епархију.¹⁷

Још један податак у овом документу занимљив је за истраживање административне структуре цркве под османском влашћу. Наиме, патријарх му поверава ово подручје зато што је оно административно привремено потпало под управу београдског везира Мустафа-паше¹⁸, па се тако црквена структура територијално уједначила са административном, што је било врло значајно за лакшу комуникацију црквених са државним властима.¹⁹

¹⁵ Lachev M, *op. cit.*, 162; В.М.Н, *op. cit.*, 37-38.

¹⁶ Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1909, 39-41. Митрополит Калиник био је самозванац, јер је канонски постављен архијереј, митрополит Григорије, због Пазван-оглуа избегао из Видина у Цариград 1798, где је умро 1801. Калиник, претходно игуман једног манастира у Влашкој, за четрдесет кеса акчи од Пазван-оглуа је практично купио Видинску епархију. За епископа је, међутим, рукоположен тек 1802, од ненадлежног, влашког митрополита, што Васељенска патријаршија никада није признала. Lachev M, *op. cit.*, 162. В.М.Н, *op. cit.*, 37-38.

¹⁷ Димитрије Алексијевић, *op. cit.*, 39. Митко Лачев не спомиње ову привремену управу београдског митрополита над том епархијом. За поменутог Калиника, Лачев у овом раду тврди да је реч о бившем игуману манастира Светог Марка у Влашкој, који је неканонски рукоположен од влашког митрополита Дионисија, по бекству Григоријевом, а уз сагласност Пазван-оглуа. Lachev M, *op. cit.*, 162-163.

¹⁸ Димитрије Алексијевић, *op. cit.*, 40.

¹⁹ Изједначавање граница епархија са административним границама османске управе (нахије, санџаци, пашалуци), није било обавезно, али је, као сврсисходно и практично, углавном увек примењивано, ради једноставније комуникације са државним властима. Видинска епархија управо је такав пример, на шта је, у свом раду, указао и Митко Лачев; Lachev M, *op. cit.*, 164. Епархије у Београдском пашалу-

Знајући да је постављање Калиника било незаконито на сваки начин, Пазван-оглу је једно време у Видину присилно задржавао врачанског митрополита Софронија, како би његово присуство, бар делимично, узурпацији дало привид канонске исправности.²⁰ Тако је у Видину створена сложена ситуација, о којој у почетку највероватније ни црквене власти Васељенске патријаршије нису имале права сазнања, па је и митрополит Софроније, у тренутку када је управа над Видинском митрополијом поверена београдском митрополиту Методију, *стављен у недејство*.²¹ Врачански митрополит, дакле, није уклоњен из своје епархије и лишен архијерејског чина, већ се Синод одлучио за ову меру суспензије, док се ситуација у Видину не разјасни.

Историчар Надежда Драгова је, пак, мишљења да је, у Видинску митрополију 1800. Софроније ипак ишао по налогу из Патријаршије, где је требало да остане све док се не успостави канонски поредак. Тек 1803. Софронију је дозвољено да напусти Видин, али он није смео да се врати у Враце због крцалијских банди које су харале тим простором, па је отишао у Букурешт, где су му се школовали и живели унуци. Митрополит Софроније је, за разлику од већине тадашњих епископа грчког порекла именованих од Васељенске патријаршије, био пореклом Словен, односно Бугарин.²²

С обзиром на то да су из Видинске митрополије у другој половини XVIII века упућиване честе жалбе хришћана на висину различитих такси и намета, које су самовољно узимали неки митрополити грчког порекла, па су понекад чак и државне власти новим ферманима и мураселама указивале да је то незаконито, може се претпоставити да фанариотски епископи код верника нису били нарочито добродошли. Слично је било и са Кали-

ку, Београдска и Ужичко-ваљевска, такође су биле у оквиру његових граница, док је територијална подела између њих ишла хајдучким границама. Уколико би привремено неки од њихових архијереја преузимао управу над другом епархијом, граница њихове јурисдикције и тада би се поклапала са административним границама појединих области. Недељко Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, Ваљево 2000, 119.

²⁰ Lachev M, *op. cit.*, 169; В.М.Н, *op. cit.*, 37-38.

²¹ Димитрије Алексијевић, *op. cit.*, 40.

²² Сам Софроније је у свом *Животописанију* записао да га је Калиник држао код себе као слугу, не пуштајући га нигде сем у цркву, и то у пратњи неког од локалних свештеника. Nadej da Dragova, *Posledovateli na Paisii, Soçronii Vraqanski, I storiä na Bŕlgariä*, tom peti, 155-156. Софронијева аутобиографија је објављена. Видети: Soçronii Vraqanski, *Jizneopisanie*, I zd. podgot. N. M. Dŕlevskii - A. I. Robinson, London 1976. Његов одлазак из Видина морао се десити после 3/15. марта 1803, дана када је у Видину рукоположио попа Јована Грчиновића, из села Велике Врбице код Кладова. *Потис Тимочке епископије из 1836*, 15.

ником Самозванцем. Да је био њиховог, словенског порекла, вероватно да у Видинској митрополији не би било посебног незадовољства верника његовим доласком, па Пазван-оглуу не би, у једном тренутку, био потребан врачански епископ Софроније Бугарин. Калиник је, највероватније, и сам био странац, можда румунског или влашког порекла. А чињеница да је неканонски постављен, само је додатно компликовала његов положај.

Иако избегао из своје епархије, Григорије је и даље носио титулу видинског митрополита, све до смрти 1801. у Цариграду. Патријаршија је већ исте, 1801, рукоположила и именовала његовог наследника, митрополита Венедикта.²³ На тај начин се, засигурно, окончао провизоријум у коме је архијерејску дужност, у деловима епархије који нису били под контролом Пазван-оглуа, вршио београдски митрополит. Сем тога, тада привремени администратор више није ни могао бити стари београдски архијереј Методије, погубљен 26. јануара (7. фебруара) 1801²⁴, већ једино његов наследник, митрополит Леонтије Ламбровић, о чему у познатим изворима нема података.

У бугарској историографији остало је неразјашњено када је у Видин стигао митрополит Венедикт и шта се за то време дешавало са самозванцем Калиником, који је уживао наклоност Пазван-оглуа. Лачев је сматрао да је у митрополију дошао са закашњењем, и да је већ 1804. погубљен. Као извор за ту тврдњу, он наводи запис из једне богослужбене књиге из Хиландара, који гласи: *1804. mc̃a oktomvri 10, be, e ponedel'nik, i narodc̃ xristiãnski bexa na Gazi bair, qistexa xendek. Pa, a poshqe vladika Venedik[t] toije utro. Vidin grada arxiepiskopa Venedika Carigradska-go.*²⁵ Овде се, очигледно, ради о кулуку хришћанског становништва на утврђивању видинских градских бедема. Судећи по сачуваним записима, Калиник је и даље био присутан у граду, па се може претпоставити да је нови, канонски постављен митрополит, ухапшен од Пазван-оглуа и, заједно са осталим хришћанима, теран на принудни рад на северозападном делу видинског утврђења.

Годину после убиства митрополита Венедикта, у Цариградској патријаршији је за новог видинског архијереја постављен Дионисије, такође цариградски Грк. Ферман о његовом потврђивању султан Селим III издао је 18. октобра (1. новембра) 1805.²⁶ Ни он, вероватно, није могао да преузме управу у целој епархији, јер је Осман Пазван-оглу још увек био госпо-

²³ Lachev M, *op. cit.*, 170.

²⁴ Миленко Вукићевић, *Леонтије Ламбровић, митрополит београдски, 1791-1801*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1901, Београд 1901, 129-134; Боривоје Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, Ваљево 1990, 315-316.

²⁵ Lachev M, *op. cit.*, 171; Jordan Ivanov, *ВџIgarski starini iz Makedoniã*, Соџиã 1970, 271.

²⁶ Lachev M, *op. cit.*, 163.

дар Видина, а у граду се и даље налазио самозванац Калиник. Међутим, већ 1806, заједно са неким од свештеника и виђенијим хришћанским грађанима, Калиник Самозванац је, по наређењу Пазван-оглуа, затворен у цркву Свете Петке у Видину, где су потом сви погубљени.²⁷

Овакав однос према хришћанима у граду, чак и оним лојалним, код Пазван-оглуа се могао јавити из више разлога. Подручје под његовом контролом било је азил за одметнике свих врста, које је он примао у своје редове. Након неуспеле опсаде Видина 1798, султан је привремено легализовао Пазван-оглуову управу, а јаничарима дозволио да се врате у Београдски пашалук, у коме су они 1801. успели да узурпирају власт, убију Хаџи Мустафа-пашу и погазе све повластице које су хришћани у међувремену добили. Њихово понашање било је узрок избијања Првог српског устанка 1804, након што су извршили сечу највиђенијих људи међу Србима.²⁸

Устаничка војска, која је 1805, после боја на Иванковцу, ушла у сукоб и са регуларном турском војском, већ 1806. се окреће простору источне Србије, који је припадао Видинском санџаку, али и Видинској епархији у црквено-административном погледу.²⁹ Улазак Русије у рат против Турске 1806, могао је само појачати Пазван-оглуову несигурност и страх за сопствену безбедност, а православни хришћани у граду морали су бити први међу поданицима сумњиве лојалности.

Резултати устаничке активности у области Кључа и Крајине видљиви су још 1806, када се главно тежиште борби постепено помера ван простора Смедеревског санџака. Видински санџак је од устаничке војске прво бранио одметник Осман Пазван-оглу, који је од последица рањавања умро 1807, да би, убрзо потом, био уведен законити поредак под Мула-пашом.

Борбе на овом ратишту вођене су великом жестином 1807, јер је устаничка војска покушавала да успостави и учврсти комуникацију са руском војском генерала Игњатијева у Влашкој. То им је пошло за руком, а турски утврђени гарнизони Фетислам (Кладово) и Неготин, остали су изолована острва, која су дуго одолевала српско-руским нападима. Подручје Кључа и Крајине коначно је ослобођено тек 1810, у садејству српске са руском војском.³⁰

²⁷ *Ibid*, 164-165; В.М.Н, *op. cit.*, 38-39.

²⁸ Узроци избијања Првог српског устанка добро су истражени и објашњени у српској историографији: Поред поред аутора свих синтеза српске националне историје, посебно треба издвојити дела Душана Пантелића, *Београдски пашалук пред Први српски устанак*, затим Радоша Јушића, *Вожд Карађорђе I*, Смедеревска Паланка 1993, као и Миленка Вукићевића, *Карађорђе I*, Београд 1901.

²⁹ О томе опширније: Владимир Стојанчевић, *Први српски устанак 1804. и ратовање Срба са Турцима 1804-1813*, Историја српског народа V/1, Београд 1986, 25-63.

³⁰ О операцијама устаничке војске у Крајини и Кључу, у српској историографији је пуно писано, јер се радило о изузетно важном фронту, пре због успостављања

Тек после тога, могла је устаничка власт да се побрине и за проблеме црквене администрације у новоослобођеним подручјима. Видинска епархија званично није променила своје границе, али је стање било **de facto** другачије. У *Попису Тимочке епископије из 1836*³¹ помињу се свештеници из неких вароши и села са овог простора, који су у раздобљу од 1810. до 1813. рукополагани не од канонски надлежног видинског, већ од митрополита из ослобођене Србије.

Такви примери су бројни. Јереја Јоакима Поповића из Сикола, у Копривничком протопрезвитерату у Крајинском окружју, рукоположио је 28. маја (12. јуна) 1808. у Београду митрополит Леонтије Ламбровић. Исти митрополит је у Крагујевцу 27. јуна (9. јула) 1809. рукоположио Марка Михаиловића из Копривнице. Након тога је, 22. јуна (4. јула) 1812, у Пожаревцу извршио рукоположење још једног свештеника из Сикола, Којадина Поповића, који је имао парохију у оближњој Поповици.³² Ови свештеници прелазили су велика растојања до Пожаревца, Београда или Крагујевца да би били рукоположени, па не може бити речи о томе да је митрополит Леонтије случајно пролазио њиховим крајем, и том приликом извршио рукоположења. Пример свештеника Петра Димитријевића из Велеснице код Кладова, такође је сличан. И он је рукоположен 1.(13) јуна 1811. у Крагујевцу, и то, како у Попису стоји, *од епископа Антима*.³³ Епископ који се овом приликом помиње, може бити само ужичко-ваљевски митро-

непосредне комуникације са руском војском, која је у Влашку ушла крајем 1806. О збивањима на том ратишту од 1807. до слома устанка 1813, као и о преговарачким покушајима везаним, како за ово подручје, тако и за Србију у целини, опширније: Радош Љушић, *Вожд Карађорђе I*, Смедеревска Паланка 1993; Исти, *Вожд Карађорђе II*, Београд-Горњи Милановац 1995; Владимир Стојанчевић, *Први српски устанак 1804. и ратовање Срба са Турцима 1804-1813*, 25-63; Исти, *Историјска прошлост Кључа, 1804-1839*, Баштиник, годишњак Историјског архива у Неготину 4, Неготин 2001, 5-54.

³¹ Тимочка епископија као део аутономне српске националне цркве, успостављена је 1834, убрзо по припајању шест нахија Кнежевине Србији. У њен састав ушло је целокупно подручје Видинске епархије западно од Тимока, затим Поречки (Милановачки) протопрезвитерат, као и околина Алексинца и Ражња, до тада у Нишкој епархији.

³² *Попис Тимочке епископије*, 12. Комуникација са Видином и митрополитом у њему била је тешка, а у устаничкој држави никаквих препрека није било да рукоположења изврши архијереј који је то у могућности. У овим случајевима се, највероватније, радило о упражњеним парохијама, које су се, по тадашњем неписаном правилу, често наслеђивале у породици.

³³ *Попис Тимочке епископије*, 16.

полит Антим Зепос (1802-1814), који је, иако Грк, био близак српском устаничком врху.³⁴

У периоду од Београдског мира 1739, до 1834, ово је био други пут да део подручја Видинске епархије потпадне под управу београдском митрополита. Најбољи доказ за то је тај што ниједан свештеник са овог великог подручја није у временском размаку од 1810. до 1813. рукоположен од видинског архијереја. Први пут, у време сукоба Пазван-оглуа и Мустафа-паше 1800, пренос овлашћења на београдског митрополита је учињен канонски, по наређењу и благослову васељенског патријарха и Синода, док за време Првог устанка не постоје извори који би потврдили патријаршијску сагласност.

У току устанка, 1808, видински митрополит Дионисије је, свакако са знањем видинског Мула-паше, Васељенске патријаршије и Порте, ступио у преговоре о решавању српско-турског сукоба са руским изаслаником у Србији грчког порекла, Родофиникином, и београдским митрополитом Леонтијем Ламбровићем, такође Грком.³⁵ Како је преговоре водио без потпуног информисања устаничког врха о њиховом току, београдски митрополит Леонтије дошао је у сукоб са вождом Карађорђе Петровићем, и 1809, заједно са руским изаслаником Родофиникином, привремено напустио Србију.³⁶

По слому Првог српског устанка враћено је претходно стање, и видински митрополити имали су потпуну контролу на целом простору своје епархије све до 1834.

Писац до сада најобимније студије о Видинској епархији, митрополит Неофит, само се кратко осврнуо на архијереје који су њом управљали у првој половини XIX века, односно по окончању Пазван-оглуове управе. По његовим подацима, које су у бугарској историографији касније преузимали и други аутори, а да их претходно нису критички потпуно проверили, на челу Видинске митрополије налазили су се митрополити Калиник V (1809-1826), затим Герман (1826-1830) и Кирил (1830-1848). Сву тројицу

³⁴ О ужичко-ваљевском митрополиту Антиму Зепосу опширније: Радослав Перовић, *О шабачком владици Антиму*, Београд 1941; Софија Вруја, *Епископ Антим и Први српски устанак*, Зборник за историју Матице српске 15, Нови Сад 1977, 151-160.

³⁵ Иницијатива за такав састанак потекла је од видинског митрополита. Састанак је одржан 13. октобра 1808. у селу Голубињу код Пореча. У српској делегацији није био заступљен нико од најутицајнијих устаничких вођа. Србе су представљали Родофиникин, преобучен у устаничко одело, митрополит Леонтије и Стефан Живковић-Телемах. Сам Вожд, Карађорђе Петровић, од Родофиникина је обавештен да се у ствари са пашом преговарало о предаји Видина. Тврдим инсистирањем на неопходности да бар две стране силе гарантују резултате могућег мира Срба и Турака, руска дипломатија је преко Родофиникина спречила било какав сепаратни договор без њеног учешћа. Радош Љушић, *Вожд Карађорђе I*, 265-267.

³⁶ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II*, Београд 1991, 301-302.

овај аутор назива *типичним представницима фанариотских архијереја*, мислећи на њихову похлепу за новцем и на лош однос према словенском свештенству.³⁷

Ситуација је, међутим, ипак била сложенија, а митрополита је било више. Судећи по *Попису Тимочке епископије* из 1836, у Видинској митрополији у том периоду налазило их се најмање шест. Митрополит Калиник Пети у овом извору се последњи пут помиње 1809. Поред њега, у континуитету се јављају и митрополити Дионисије (1808), Антим (1813-1833), Пајсије (1814-1824, и Герман (1824-1830). У Попису, међутим, нема помена митрополита Кирила, за кога Неофит тврди да је на чело епархије дошао 1830.

Из датих података види се и да се управа појединих архијереја у Видину хронолошки поклапа. У томе су најизразитији примери митрополита Антима (1813-1833) са Пајсијем (1814-1824) и Германом (1824-1830). Слично је и у случају митрополита Калиника Петог³⁸ и Дионисија, који се упоредо помињу као *видински* 1808, односно 1809, Јеремије и Григорија 1790, Григорија и Матеја 1792. Митрополити Антим, Пајсије и Герман се у *Попису* помињу континуирано, и то као архијереји који су рукоположења сваке године вршили у самом Видину, тако да је искључена могућност да се у случају бројних свештеника ради о емигрантима, који су чин примили ван Видинске епархије од других архијереја, да би се, потом, ту населили. Ово подручје није било привлачно за насељавање свештенства из других предела, све док 1833. није припојено Кнежевини Србији.

Како се у *Попису* ради о бројним подацима, где је могућност грешака готово искључена, јер су свештеници морали да дате податке потврђују и синђелијама о рукоположењу, може се закључити да је у Видинској епархији, поред митрополита, често бивао и један помоћни, викарни епископ. Таква пракса у Васељенској патријаршији је била уобичајена.³⁹

³⁷ В. М. Н, *op. cit.*, 41-42. Да такви наводи нису били без основа, потврђује и писмо кнеза Милутина Петровића, упућено кнезу Милошу из Жагубице 2. марта 1827, у коме тврди да су *црноречки свештеници оглобљени по налогу видинског митрополита*. Милутин Петровић Кнезу Милошу, АС, КК, Нахија Пожаревачка, XXI-561. Нешто касније, јула 1827, Петровић је обавестио Кнеза о молби једног пребеглог свештеника да му се да нека нурија. Милутин Петровић Кнезу Милошу, Исто, XXI-597. Јануара исте године, Вуле Глигоријевић из Пореча известио је Кнеза Милоша о бекству *једног монаха из манастира Вратне*. Вуле Глигоријевић Кнезу Милошу, *Ibid*, XXI-551.

³⁸ За Калиника Петог сасвим је извесно да је канонски изабран 1805, након што је митрополит Венедикт убијен. То је још једна потврда да Калиник самозванац никада није добио јасну подршку Васељенске патријаршије. Lachev M, *op. cit.*, 165.

³⁹ У Ужичко-ваљевској митрополији у Београдском пашалуку, на пример, 1773-1774. су била два архијереја, митрополит Јоаким, Грк изабран 1767, и епископ Ев-

ВИДИНСКИ МИТРОПОЛИТИ 1739-1834.

<i>АРХИЈЕРЕЈ</i>	<i>ВРЕМЕ УПРАВЕ</i>
Калиник IV	1733-1754.
Мелентије	1755-1763.
Јосиф	1763-1777.
Јеремија	1777-1791.
Матеј	1790-1792.
Григорије	1791-1801.
Калиник Самозванац	1798-1806.
Софроније Врачански	1800-1803.
Методије Београдски	1800.
Венедикт	1801-1804.
Дионисије	1805-1809.
Калиник V	1809-1814.
Пајсије	1814-1824.
Антим	1818-1832.
Герман	1824-1830.
Кирил	1830-1842.

(У табели су осенчена имена епископа из других епархија, који су привремено управљали Видинском епархијом)

ТЕРИТОРИЈА

Судећи према бератима султана Махмуда Првог, датим видинском митрополиту Калинику 1733, његова митрополија је пре Београдског мира обухватала простор Видина, Бање и Црног Лома (*Kara lom*), док се остала места описују уопштено, као *друга, остала*.⁴⁰ Пешкеш који је митрополит

стратије, ранији рашки (новопазарски) владика, Србин по пореклу. Недељко Радовановић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, Ваљево 2000, 48.

⁴⁰ I ösi ç Kabrda, *Dva berata na soçiiškiä i vidinskiä mitropolit ot pčrvata polovina na XVIII v.*, 386-394.

Калиник за берат морао да уплати царској благајни, износио је 5.400 акчи, што говори да се радило о релативно малој епархији.⁴¹

Њена површина је, међутим, знатно увећана по склапању Београдског мира 1739, када је извршена и реорганизација црквене управе, а тиме и ново разграничење надлежности Пећке и Васељенске патријаршије.

У каснијим дипломатичким исправама османске провенијенције, територија која је припадала Видинској епархији прецизније је навођена, са мање општих констатација, попут *околна*, или *друга места*. У првом од три берата митрополита Јеремије, издатих 1777, наводи се да се његова епархија састоји од *града Видина и његове казе*, затим *Фетислама, Езероваца, Капитионице, Боровеца и њихове околине*.⁴² У другом берату, издатом истом епископу такође 1777, побројане су казе *Видин, Сахра, Чезник, Белоградчик, Завора, Лом, Бања, Тимок, Исфирлик, Гургусовец и Фетислам*.⁴³ То су уједно и најпотпунији подаци из извора османске провенијенције о граничном подручју Видинске епархије у XVIII веку, јер се из харачких и катастарских дефтера из 1741. о томе готово ништа не може утврдити.⁴⁴

⁴¹ *Ibid*, 387; Ова епархија била је мања од обе које су установљене на простору Београдског пашалука непосредно по закључењу Београдског мира. Београдска митрополија имала је обавезу пешкеша од 15.000, а Ужичковаљевска од 12.000 акчи. Босанска митрополија тада је обавезивана са 15.500 акчи. По подацима из фермана рашко-призренског митрополита Јоаникија из 1808, у коме је таксативно наведено како је по појединим епархијама раздељен пешкеш од 100.000 акчи бивше Пећке патријаршије, види се да се износи пешкеша за добијање митрополитских фермана у XVIII веку нису мењали, уколико епархије нису мењале своју величину, па се ови подаци могу узети као релевантни и за време по склапању Београдског мира 1739. Иван С. Јастребов, *Податци за историју цркве у Старој Србији*, Гласник СУД XL, Београд 1874, 232. Видинска епархија је, дакле, пре Београдског мира, била готово три пута мања од Београдске, која је, од 1739. до 1831, обухватала шест нахија централне и северне Србије.

⁴² Берат је издат 1777. Мi, ev D, *Оџиџални документи отџ XVIII v. за Видинската епархија*, Сџковенџ архивџ III, 62-63.

⁴³ *Ibid*, 71. По тумачењу приређивача овог документа, *Сахра* је данашња Кула, *Чезник* вероватно Железник између Кладова и Голупца, *Завора* је Извор, *Лом Бања*, средњовековно утврђење чији су остаци у селу Варош. појам *Тимок* је вероватно подразумевао ширу област око истоимене реке, *Исфирлик* је Сврљиг, *Гургусовац* је данашњи Књажевац, док је *Фетислам* садашње Кладово.

⁴⁴ Последња два позната пописа Крајине и Кључа, који су пре аустро-турског рата (1716-1718), као и после Београдског мира 1739. припадали Видинској митрополији, сачињена су 1741. Оба пописа, *Попис харача Крајине и Кључа за 1153. годину по Хиџри (1741)*, и *Катастарски попис Крајине и Кључа из 1741. године*, садрже попис харачких обавезника, као и обавеза сваке вароши и села укупно. Радмила Тричкових, *Два турска пописа Крајине и Кључа из 1741. године*, *Miscellanea*

У овим актима донекле збуњује помињање различитих места у њима, иако су издата у врло кратком временском периоду, у једној календарској години. То, међутим, није био редак случај, јер су у писарској пракси османске канцеларије која је имала задатак да води црквене послове (*ka-lem-i-piskopos*), акти или често преписивани са ранијих предлогака, или, пак, у њима нису увек набрајана сва значајнија места у епархији. Иста епархија је, тако, повремено различито називана у врло кратком временском размаку, па се стиче утисак да се радило о честим променама епархијских граница.⁴⁵

Међутим, на основу већ поменутог *Пописа Тимочке епископије*, поуздано се може утврдити докле се према западу простирала духовна власт видинских митрополита.⁴⁶

До оснивања Тимочке епископије, Видинска митрополија обухватала је околине Зајечара⁴⁷, Гургусовца⁴⁸, села Копривнице⁴⁹, Фетислама

Историјског института САНУ 2, Београд 1973, 193-338. У овим пописима се, међутим, цркве и манастири уопште не помињу, већ само поједини свештеници, за које пописивачи нису имали никаквог интереса да наведу цркве или манастире при којима су ови живели. Због тога ови пописи, драгоцени за истраживање демографских кретања и привредне историје, за проблем постојања Видинске митрополије немају већу важност.

⁴⁵ Таквих примера има пуно у дефтеру под насловом *Митрополије и епископије у Румелији и Анадолији*. У релативно кратком периоду, за мање од седам година (1584-1654), територија митрополије Ужица је у три берата различито описана. Слично је и са осталим епархијама, попут Рудничке, затим Зворничке, Херцеговачке и других. Радмила Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас САНУ СССР, Београд 1980, 141-162. У овом случају ради се о прворазредном извору, чија аутентичност не значи и веродостојност. Има и других, сличних примера. У берату султана Махмуда II, издатом београдском митрополиту Дионисију Другом 1813, наводи се да се исправа даје митрополиту Београда и Срема. То само потврђује окошталост османске бирократије, јер је Срем био у Хабзбуршкој монархији. Уколико се пак, у канцеларији мислило на средњовековни Срем као историјски појам, који је обухватао и Мачву, бераг опет није прецизан, јер је тај простор био у Ужичко-ваљевској, а не Београдској митрополији. Љубомир Ковачевић, *Бераг Махмуда II од 7. новембра 1813. београдском митрополиту Дионисију*, Споменик СКА X, Београд 1891, 29-33.

⁴⁶ До сада није познат ниједан попис османске државне провенијенције, као ни словенске или грчке црквене провенијенције, у коме би структура Видинске митрополије била детаљно изложена. Међутим, *Попис Тимочке епископије* даје прецизну слику граница Видинске митрополије западно од Тимока, јер је простор те новоустановљене епископије, настале 1834. после припајања шест нахија Србији, претходно највећим делом био у саставу Видинске митрополије. Архив Србије, фонд *Митрополија*, 322/1836.

(Кладова)⁵⁰, као и целокупну околину Неготина.⁵¹ Тимочкој епископији су, убрзо по оснивању, припојени протопрезвитерати Поречки (Милановачки)⁵², Алексиначки и Ражањски.⁵³ Поречки је пре тога био у саставу Београдске, а Алексиначки и Ражањски у саставу Нишке епархије.

На основу поменутог пописа, јасно је да је западна граница Видинске митрополије била потпуно подударна са границом Београдског пашалука и Видинског санцака. Од Јошанице, граница је, преко Соко Бање ишла ка истоку. На том простору Видинска митрополија граничила се са Нишком епархијом, односно Нишким кадилуком. Граница је даље ишла линијом између Враца и Видина ка Лому на Дунаву, у правцу југозапад-североисток, при чему су Белоградчик и Ћипровац припадали Видинској, а Монтана Врачанској митрополији. Граница две митрополије је, даље, ишла током реке Лом, све до њеног ушћа у Дунав код вароши Лом. Северна, односно североисточна граница Видинске митрополије ишла је Дунавом, све до близу Пореча. Са друге стране реке, налазила се Кнежевина Влашка и аутономна Влашка митрополија.

Видински митрополит Неофит наводи да је у Видинској митрополији, крајем XVIII и почетком XIX века, било шест манастира: Добридолски манастир Свете Тројице, пресвета Богородица у Извору код Видина, Света Тројица у Раковици код Куле, Свети Никола у Клисури, северно од Берковице, манастир Светих Арханђела у Брусарцима код Лома и најзначајнији, манастир Светог Јована Рилског у Ћипровцу.⁵⁴ У овом случају се, међутим, ради само о манастирима који су остали у оквирима савремене бугарске државе. Крајем XVIII и почетком XIX века, у Видинској митрополији били су активни и манастири Буково код Неготина, Вратна у близини Кладова, Света Тројица источно од Књажевца, Света Тројица у Суво-

⁴⁷ Велики Извор, Вражогрнац, Звездан, Луково, Криви Вир, Планиница, Илиње, Леновац, Сумраковац, Злот, Подгорац. *Попис Тимочке епископије, протопрезвитерат зајечарски*, 1-3.

⁴⁸ Вина, Ваљевци, Балинци, Каменица, Трновац, Штрбци, Бела Река, Васиље, Извор, Дебељица, Боровац, Заграде, Бућин, Бели Поток, Давидовац, Пирковац, Грбавча, Луково, Лозањ, Бања, Јошаница, Трговиште...*Ibid*, *протопрезвитерати Гургусовачки, Сврљишки и Бањски*, 4-8.

⁴⁹ Рготина, Сиколe, Брусник, Дубочани... Копривница је била значајна као средиште једног од десет протопрезвитерата. *Ibid*, *протопрезвитерат копривнички*, 12-13.

⁵⁰ Текија, Мала Врбица, Велика Врбица, Кладушница, Ртково, Корбово, Велесница, Грабовица, Подвршка, Каменица... *Исто*, *протопрезвитерат кладовски*, 15-16.

⁵¹ Јабуковац, Тамник, Бреговац, Буковче, Мокрање, Кобишница, Прахово, Самариновац, Штубик, Михаиловац, Ханово, Брза Паланка, Слатина, Радужевац...*Ibid*, *протопрезвитерат неготински*, 17-20.

⁵² *Ibid*, *протопрезвитерат Милановачки*, 14.

⁵³ *Ibid*, *протопрезвитерати Алексиначки и Ражањски*, 9-11.

⁵⁴ В.М.Н., *op. cit.*, 27-30.

долу код Гургусовца, Црквац у околини Соко Бање и Свети Арханђели код Сврљига.⁵⁵ Ових шест манастира су се од 1833. нашли у државним оквирима Кнежевине Србије.

На основу датих података, произилази да је у Видинској митрополији крајем XVIII и почетком XIX века било укупно 12 манастира, који су повремено, у ратним временима, бивали похарани и запаљени, али су брзо обнављани. С обзиром на величину митрополије, број од 12 манастира био је релативно мали, јер су неке друге епархије, приближне величине (Београдска, Ужичковаљевска, Софијска, Сливенска) имале знатно више живих манастирских центара. За Видинску митрополију није карактеристично постојање компактних манастирских групација, које су постојале у неким другим епархијама, попут Фрушке Горе, Овчарско-кабларске клисуре, Полимља, Свете Горе Сливенске, Свете Горе Софијске, што се одразило и на укупан број активних манастира у њој.

У самом граду Видину постојале су две цркве, Свете Петке и Светог Пантелејмона. Обе су датирале из времена постојања средњовековне бугарске државе.⁵⁶

Захваљујући дужем периоду мира, у времену између Београдског мира и Осман Пазван-оглуове узурпације власти, духовни живот у Видинској митрополији развијао се знатно брже него у неким другим бугарским или српским областима на југу. Томе је, свакако, у великом мери допринио и географски положај Видина и његове околине. Са једне стране, постојали су контакти са истоверним и етнички блиским Србима из Хабзбуршке монархије, пре свега из Сремских Карловаца, док је близина духовних средишта у Влашкој такође била значајна, јер је у цркви у румунским земљама богослужбени језик био прво српскословенски (старобугарски) а од средине XVIII века црквенословенски.⁵⁷

У Видину је у другој половини XVIII века постојао један од најзначајнијих јужнословенских књижевних преписивачких центара⁵⁸, где је би-

⁵⁵ У *Попису Тимочке епископије* види се да је у овим манастирима вршено рукополагање свештеника и монаха у континуитету, од последње деценије XVIII, до тридесетих година XIX века.

⁵⁶ В.М.Н, *op. cit.*, 26-27.

⁵⁷ У манастирима југозападне Влашке било је пуно монаха из бугарских и српских области јужно од Дунава. Неке од најзначајнијих румунских манастира (Водицу, Бистрицу, Тисману...), утемељили су управо Бугари. Олга Тодорова, *op. cit.*, 45.

⁵⁸ У запису из 1775, нађеном на једној богослужбеној књизи сачуваној у рилском манастиру, наводи се да ју је, у Видину, написао поп Теодор, родом из Враца. Поред уобичајених формулација о својој монашкој скромности, а пре свега о својој неукости, поп Теодор наводи да је та књига извод од неког дела *духовника Јосифа из Видина*. Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи III*, Београд 1906, запис 5868, 207.

ло могуће набавити различите српкословенске, црквенословенске и грчке књиге, богослужбене и профане садржине. Један од најзначајнијих бугарских писаца XVIII века, врачански митрополит Софроније је у Видину, где је присилно задржан од Пазван-оглуа, наставио свој књижевни рад, написавши 1802, на основу доступних руских, српских и грчких издања два зборника, *Pougenie i slovokazaniä na praznikov Gospodnix, i Mitologiä Sintipa Çilozoça*. По преласку у Влашку, он је наставио свој рад, делом прихватајући рационалистички дух просветитељства.⁵⁹

Поред помагања локалних духовних средишта, богатији и угледнији хришћански становници Видина неговали су посебне везе са светогорским манастирима и били њихови приложници. Посебан однос имали су према Хиландару, манастиру у коме су, током XVIII и почетком XIX века, преовлађивали словенски, односно српски и бугарски монаси.

Грађани Видина су у том манастиру подизали чесме, поправљали цркве, куповали нове полијелеје, прилагали новац.⁶⁰ Хиландар је, од становника Видина и његове околине, више помаган него Зограф, манастир на Светој Гори, који је од свог оснивања био бугарски.⁶¹

⁵⁹ Надежда Драгова, *op. cit.*, 157-158. Митрополит Софроније био је родом из града Котела, у југоисточној Бугарској, у чијој околини је постојао низ православних манастира, који су, као компактна целина, у бугарској историографији познати као *Света гора Сливенска*. О Сливенској Светој гори и граду Котелу, опширније Георги Ковалев-Иван Русев, *Света гора Сливенска*, Велико Трново 2001.

⁶⁰ Године 1779. у Хиландару, манастиру *Светитеља Саве српског*, обновљене су манастирске ћелије трудом и помоћи три становника Видина и два житеља Копривштице. Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи V*, Сремски Карловци 1925, запис 8530, 199-200. Исте године, Хаџи Симеон Фотић, такође из Видина, поклонио је манастиру четири сребрна свећњака, наручена из Беча. Исто, запис 8533, 200. У натпису из 1780, на чесми поред улаза у манастир Хиландар, каже се да ју је саградио *Хаџи кир Тома из Видина*. Исто, запис 8551, 203. То су само неки од примера даривања Хиландара од становника Видина. У својим опорукама, неки су овом манастиру завештавали и одређене суме новца, што је прихватано и потврђивано од надлежног локалног турског шеријатског суда. Мi, ev D, *Оџициални документи отВ XVIII в. за Видинската епархија*, 57-61.

⁶¹ У једном од три поменика манастира Зографа, који обухвата време од двадесетих година XVI, до средине XVIII века, Видин се спомиње само два пута, као и град Враца. У Поменику се знатно више пута помињу места у Хабзбуршкој монархији насељена Србима (Сремски Карловци, Ковил, Војка, Варадински шанац, Бешеново...), као и места на српском етничком простору под османском влашћу, попут Пештерске висоравни, Новог Пазара, Сарајева, Пожаревца, Београда, Раковице...). Највише поменутих места у Зографу је са подручја Македоније и југозападне Бугарске. Iordan Ivanov, *Bългарски старини из Македонија*, Соџија 1970, 489-524.

ЗАКЉУЧАК

Сви доступни извори указују на то да се у Видинској митрополији одвијао динамичан верски живот, праћен честим променама на архијерејској столици, па чак и покушајима узурпације духовне власти у њој, што је била последица тренутних политичких околности. На њеном челу се до 1834. променило шеснаест законитих митрополита и један узурпатор. Сви су, изузимајући једног, били странци, најчешће Грци, за разлику од највећег броја верника словенског, односно српског и бугарског порекла. С обзиром на то да се налазио у пограничној области, простор Видинске митрополије био је отворенији духовним и културним утицајима са стране, пре свега из Хабзбуршке монархије, Влашке и Русије, од предела у дубини османске територије. Економски просперитет становништва у периоду мира, довео је до пружања веће материјалне помоћи светогорским манастирима, пре свега Хиландару.

Након што је, на основу Хатишерифа из 1833, припајањем шест нахија реализована још једна обавеза Османског царства према Кнежевини Србији, видински митрополит Антим наставио је да врши своју духовну власт и у Кључу и Крајини, све док 1834. није реорганизована црквена управа у Кнежевини Србији. На простору Крајине и Кључа, који је припадао Видинској митрополији, тада је настала Тимочка епископија српске Митрополије, аутономне националне цркве, којој је припојено и подручје око Алексинца и Ражња, до тада у саставу Нишке епархије.

Тако је Видинска митрополија, која је 1739. проширена и на подручје западно од Тимока, престала да постоји у старом територијалном оквиру. Један њен део припао је Србији, док је остатак, у коме је био и сам митрополитски центар Видин, наставио да постоји као посебна епархија Васељенске патријаршије све до седамдесетих година XIX века. Тада су се њено свештенство, као и велика већина становништва, определили за нову, националну цркву, Бугарски егзархат.

Nedeljko Radosavljević

The Archbishopry of Vidin (1739-1834)

Summary

The Archbishopry of Vidin, one of the oldest bishoprics in the Balkans, changed its borders during the time, adjusting geo-political reality. After the treaty of Belgrade in 1739, by which the Ottoman Empire succeeded to regain the region south the Sava and the Danube from the Habsburg monarchy, the regions of Krajina and Ključ were returned to this archbishopry, which, had belonged to the Archbishopry of Beograd and Karlovci, under the Austrian administration.

Since the Peace of Belgrade in 1834, the territory of Archbishopry of Vidin remained the same. In the time of Pazvanoglu's usurpation in Vidin, the parts of this Archbishopry were ruled by the metropolitans of Vrace and Belgrade, while in the town itself the archbishop was Kalinik Samozvanac, posted illegally. Regular situation was regained after the death of Pazvanoglu in 1807. From 1810 to 1813, a part of the bishopry of Vidin which was a part of Serbian state, the Belgrade metropolitan ruled again, but it was not confirmed officially.

After the break of the First Serbian Uprising in 1813, spiritual authorities of the Vidin archpriests was introduced on the entire territory of the archbishopry. It was to remain so until 1834, when six nahiyes were added to Serbia. The Bishopry of Timok of the autonomous Serbian archbishopry was made from the part west of Timok, with the seat in Zaječar.